

Anker Jørgensens tid – en replik

AF

THORSTEN BORRING OLESEN

Ritt Bjerregaard har skrevet en større kommentar, som hun selv betegner som „et supplement“ til mit bind af *De Danske Ministerier: Anker Jørgensens tid 1972-1982* (Gads Forlag 2017). Det skal hun have tak for, selv om supplementet også er ganske kritisk og sine steder går efter manden i stedet for bolden. Man kan eksempelvis roligt fastslå, at det er en betinget ros, når man i samme sætning beskrives som en „en anerkendt professor i historie fra Århus Universitet“ og „sikkert en dygtig historiker“ – men i hvert fald ikke så dygtig som Tage Kaarsted, som det fremhæves.

Alligevel indeholder Ritt Bjerregaards indlæg nogle relevante pointer og perspektiver, der knytter sig til historieskrivning af den karakter, som *De Danske Ministerier* (DDM) er, og som fortjener et svar. Problemet er imidlertid, at en række af de konkrete eksempler, Ritt Bjerregaard trækker frem fra bogen, efter min opfattelse er ret dårlige eksempler og afspejler en i bedste fald selektiv læsning af bogens analyse og argumentation.

Hvis man forsøger at systematisere Ritt Bjerregaards kritiske pointer, kan man fastslå, at de falder i fire hovedkategorier: 1) At bogen mangler tilstrækkelig indsigt i den politisk-parlamentariske proces, 2) at analysen ofte ikke er kildekritisk nok, 3) at den er blind for, at politik handler om at dele sig efter anskuelse, og endelig 4) at den ikke forstår betydningen af tidens politiske strømninger i form af ungdomsoprør og kvindebevægelse. Det er naturligvis oplagt, at en del af de grundforståelser og analyse- og fremstillingsgreb, som bogen betjener sig af, kan diskuteres, men det er samtidig min opfattelse, at en stor del af kritikken er skudt helt forbi, og at problemstillingerne i øvrigt er betydeligt mere komplekse, end de kommer til udtryk i Bjerregaards indlæg. Jeg skal gå ind på de væsentligste af Ritt Bjerregaards indvendinger i det følgende.

Fjernt fra Christiansborg

Det er Bjerregaards påstand, at jeg mangler tilstrækkeligt kendskab til „Christiansborglivet“, og rigtigt er det, at undertegnede ikke har plejet omgang med politikerne, som Kaarsted gjorde. Kaarsteds bind af DDM (bd. 3 og 4) er på godt, men indimellem også ondt, præget af hans fortrolighed med Christiansborg. Han kendte korridorsnakken, intrigerne og blev endda til tider selv del af den politiske proces, som

han gjorde det ved regeringsdannelsen i 1975. Ulempen var, at han nok indimellem også selv blev grebet af anekdoterne og bagtalelserne, hvilket eksempelvis førte til, at han kolporterede myten om, at det var Per Hækkerup, der i en brandert forærede Nordsøolien til nordmændene. Jeg kan ikke prale af Kaarsteds symbiotiske forhold til Christiansborglivet, men til gengæld kan jeg fastslå, at det kildegrundlag, der ligger til grund for analysen af *Anker Jørgensens tid*, både er større, bredere og mere transparent end i de tidligere bind af DDM. Og i analytisk sammenhæng kan det ofte være en fordel at sidde i provinsen, i Aarhus, og ikke på skødet af politikerne på Christiansborg. Distance er ikke altid en dårlig ting.

Kildekritik

Der knytter sig imidlertid et videre problem til Bjerregaards argumentation på dette punkt, nemlig påstanden om, at bogen udviser en mangel på forståelse for de politiske processer og procedurer, der omgærdede Christiansborg-politikken. Den kritiseres eksempelvis for, at den ikke fortæller læseren, at det var en ny praksis, at udvalgsformandsposter under den smalle Hartling-regering gik til oppositionspartier, hvor Bjerregaard citerer følgende fra bogen: „Socialdemokratiet bed dog til bolle til sidst og fik formandsposten i Finansudvalget“. Set fra mit skrivebord virker kritikken besynderlig, fordi bogens argumentationen indskriver sig i en længere redegørelse for, hvordan den smalle regering på en række områder grundlæggende havde svært ved at bestride det politiske lederskab, og helt konkret læser man følgende om formandspostproblematikken, når ikke man nøjes med det enkelte sætningsudpluk:

Der var altså gode grunde til, at regeringen blev så smal, at den – med en reference til Poul Hartlings præsteuddannelse – kunne få øgenavnet „De tolv apostle.“ Omvendt kan man også sige, at størrelsen var omvendt proportional med mængden af udfordringer, den stod overfor. En konsekvens af dette blev, at regeringen og Venstre i realiteten overlod en stor del af arbejdet til de øvrige politiske partier og til embedsmændene. Vedrørende det første var det ganske egenartet, at regeringen måtte bede de andre politiske partier om at påtage sig formandshvervet i en række af Folketingets betydeligste stående udvalg. Det var jo i høj grad her, at en vigtig del af det lovgivningsforberedende arbejde foregik, og det var derfor normen, at regeringskoalitionen indtog disse poster. De andre partier, ikke mindst Socialdemokratiet, var da også i syv sind, om de skulle modtage udfordringen, fordi det var oplagt, at man dermed kunne få et uønsket medansvar for

såvel regeringens succeser som fiaskoer. Socialdemokratiet bed dog til bolle til sidst og fik formandsposten i Finansudvalget som det tungeste, men afviste til gengæld posten i Markedsudvalget. (DDM 5(1), s. 126)

Jeg synes, det kræver en ret hårdhændet læsning at påstå, at læseren ikke får at vide, at Hartlings udlicitering af formandsposterne udgjorde en ny og egenartet praksis, som både rummede faldgruber og muligheder. Et andet eksempel, Bjerregaard fremdrager, er analysen af processen i forbindelse med Hartlings indstilling som kandidat til flygtningehøjkommissær i 1977, som ligefrem beskrives som „naiv“. Men er den nu det, eller er det Bjerregaards tolkning, der er endimensionel og præget af en post-festum tilgang, som „en sikkert dygtig historiker“ ikke kan tillade sig?

Bjerregaard mener således, at der er et enkelt (magt)rationalt bag regeringens indstilling af Hartling. Anker Jørgensens ville af med ham, fordi han var blevet en forhindring for dannelsen af en SV-regering. Så entydigt stillede sagen sig imidlertid ikke, vil jeg fastholde. For det første diskuterer Anker Jørgensens selv dette perspektiv i den uudgivne del af sin dagbog, som Bjerregaard nok ikke har konsulteret. Her afviser han, at trækket må ses som et forsøg på at svække oppositionen. Nu er der jo ingen grund til at købe argumentet, bare fordi Anker Jørgensen selv afviser det. Men han gør det med en stærk logik, hvor han på den ene side anfører, at det jo ikke giver god mening at fjerne en leder, der netop har tabt et valg og ikke har været i stand til at samle den borgerlige opposition, og som på den anden side har været en (uerklæret) allieret i det, Anker Jørgensen oplevede som tidens måske største politiske udfordring, nemlig at forhindre, at Mogens Glistrup og Fremskridtspartiet blev lukket ind i den politiske varme. Det var i dette dobbelte lys, at Anker Jørgensens i dagbogen anførte: „det kan blive farligere for os nu“ (uden Hartling). K.B. Andersen støtter i øvrigt indirekte op om denne tolkning ved at fastslå, at sagen var den, at regeringen havde fået en henvendelse fra FN med ønsker om en dansk kandidat, og der ikke var tvivl om, at Hartling var den stærkeste kandidat, man fra dansk side kunne føre frem.

Anker Jørgensens bemærkning om, at det kan blive farligere nu, er også mere central politisk set, end Bjerregaard har blik for. Pointen er nemlig, at Anker Jørgensen ikke kunne vide, hvem han i stedet fik at bokse med som Venstres leder. Jeg synes, Bjerregaard ret ureflekteret projicerer dannelsen af SV-regeringen knap et år senere ned over situationen i november 1977, hvor SV-konstruktionen endnu ikke havde taget fast form i Anker Jørgensens eller andre ledende socialdemokraters tænkning, og hvor der var en reel chance/risiko for, at det ville bli-

ve Ivar Hansen-Anders Andersen-fløjen, der ville sætte sig på magten i Venstre, hvilket alt andet lige ville have gjort det mindst lige så vanskeligt som med Hartling ved roret at formidle et SV-samarbejde. Og læg i øvrigt mærke til, at det perspektiv, Anker Jørgensen diskutererede i sin dagbog, ikke var, om indstillingen af Hartling var politisk opportunt for promoveringen af et SV-samarbejde, men derimod om den ville bidrage til at svække oppositionen. Det var Anker Jørgensen altså ikke sikker på, at den var.

Det sidste eksempel berører en anden af Ritt Bjerregaards kritiske hovedpointer, at bogen ikke er kildekritisk nok i sin omgang med Anker Jørgensens og Hartlings dagbøger. Sidstnævnte er i øvrigt først og fremmest erindringer med sporadiske uddrag af den bagvedliggende dagbog, mest markant omkring regeringsdannelsen i 1975, hvor der er et længere uddrag af dagbogen. Anker Jørgensens dagbøger er som bekendt problematiske at anvende, men endnu mere problematiske ikke at anvende, fordi de trods alt udgør en enestående kilde til den absolutte regeringstops tilgang til dansk politik i det meste af perioden 1972-1982. Det problematiske består i, at der eksisterer tre grundudgaver. Den publicerede version, en maskinskreven version, der er uudgivet, men som blev sammenstillet i forbindelse med udgivelsen, og endelig den håndskrevne original. De tre udgaver har ikke identisk indhold, og forskellen består ikke kun i, at den udgivne er mindre fyldig end de to andre. Der er også skrevet til og fjernet tekst. I den udgivne udgave er der tekstpassager under samme dato, som er udeladt eller tilføjet i forhold til de to uudgivne udgaver, og der er ikke kun tale om ubetydelige forskelle. Det er således tydeligt, som det fremgår af forordet til *Anker Jørgensens tid*, at Anker Jørgensen eller hans medudgivere har fjernet adskillige belastende beskrivelser af forholdet til LO og til LO's formand, Thomas Nielsen.

Alligevel er det sådan, at Anker Jørgensens dagbøger – brugt rigtigt og forsigtigt og tjekket op med andre kilder – er en helt uomgængelig kilde. *De Danske Ministerier* er jo ikke et værk med alenlange kildekritiske ekskuser, men i bogen gøres der løbende opmærksom på i både tekst og noter, at der er afgørende troværdighedsproblemer med Anker Jørgensens tekster. Men hovedparten af den kildekritiske indsats er foregået ved at holde udsagnene i Anker Jørgensens dagbøger op mod oplysninger fra andre kilder og kun anvende dem, når de virker troværdige, og se bort fra dem, når de er problematiske, hvad de grundlæggende – ud over det generelle subjektivitetsaspekt – kun er inden for relativt begrænsede, om end vigtige problemkomplekser. Bruger man alle tre udgaver, mindskes problemet yderligere. I sin kommentar fremhæver Bjerregaard ikke – ud over udnævnelsen af Hartling til flygtningehøjkommissær – nogen konkrete eksempler på

utroværdig brug af Anker Jørgensens dagbøger, mens det om „Hartlings dagbøger“ (sic!) hedder, at de „ukritisk anvendes i hele kapitlet „Ministeriet Poul Hartling“. Det er for mig en underlig uprofessionel vurdering, hvis manglende fundering enhver kan forvise sig om ved eksempelvis at sammenligne, hvad Poul Hartling skriver om tilblivelsen af den såkaldte Helhedsplan i 1974 og analysen i *Anker Jørgensens tid*.

Problemet Auken

Manglen på kildekritik anføres ligeledes vedrørende bogens omtaler af Svend Auken, og her begynder vi måske også at nærme os en anden af de blinde vinkler i Bjerregaards tilgang. Det er jo ikke nogen hemmelighed for politiske historikere og iagttagere, at firkløveret Auken, Bjerregaard, Lykketoft og Nyrup i perioder har anvendt lige så mange kræfter på intern personkamp om magt og prestige i Socialdemokratiet som i kampen mod „de ydre politiske fjender“. Derfor virker det næsten rørende, når Bjerregaard anholder, at jeg på side 306 skriver, at Auken i 1977 efter kun fem år i den socialdemokratiske gruppe satte sig på „en af de tungeste poster“. Bjerregaard anfører ikke selv, hvad problemet med dette udsagn er, for jeg går ud fra, hun er enig i, at ordførerposten er en af de tungeste i gruppen. Skal jeg gætte, er problemet nok, at jeg ikke i samme sætning som en anden Cato om Kartago tilføjede, „men selvfølgelig fik han først posten fire år efter Bjerregaards første ministerudnævnelse“. Den slags forfængelighedshensyn kan DDM ikke skrives efter. Det må være muligt at nævne Svend Auken uden hele tiden at relatere og relativere ham i forhold til Ritt Bjerregaard.

Det er mere interessant at diskutere et andet af Bjerregaards kritikpunkter mod min behandling af Svend Aukens rolle og politik, nemlig hans (manglende) grad af loyalitet over for Anker Jørgensen og SV-projektet. Lad gå, at Bjerregaard igen ikke er helt præcis i sin beskrivelse af min analyse, for det er ikke rigtigt, at jeg ikke inddrager Aukens famøse udtalelse om, at han kun sad i SV-regeringen, fordi LO havde bedt ham om det. Det gør jeg faktisk på s. 355, hvor jeg også henviser til Bjerregaards egen indsats for at få Anker Jørgensen til at kalde de SV-kritiske S-gruppemedlemmer og ministre til orden. Men det er rigtigt, at bogen nuancerer den fremherskende tolkning i den socialdemokratiske erindringslitteratur, der ud over Bjerregaard også omfatter Nyrup Rasmussen og Knud Heinesen, at Auken var illoyal over for statsministeren. Argumentationen er kompleks, og jeg skal henviser mere udførligt til den sammenfattende diskussion i bogen på side 370 f. Bogen afviser ikke, at Auken var illoyal over for SV-projektet, men den afviser, at han var det over for statsministeren. Er

denne dobbelthed mulig? Ja, det mener jeg, den er af to grunde. For det første var Auken en meget sammensat – nogen vil sige kreativt rodet – og impulsiv person og politiker. Poul Nyrup Rasmussen har ikke uden grund undret sig over, hvordan Auken tilsyneladende kunne tjene to herrer samtidig og „selv administrere det“ (Poul Nyrup Rasmussen: *Vokseværk* (2005), s. 157). Det er også umiddelbart svært at forstå, men Svend Auken gjorde det i hvert fald, og der er god grund til at tro, at det hang sammen i hovedet på ham, når han, som Nyrup også medgiver, anså sig selv som en formidler mellem LO og Anker Jørgensen.

Denne dobbelthed var i øvrigt lettere at bære for Auken på grund af Anker Jørgensen, for Anker Jørgensen vaklede selv i forhold til SV, hvilket var et hovedproblem for regeringen. Det er bogens tolkning, at Anker Jørgensen blev så bange for sin egen skygge efter at have trodset LO og dannet SV-regeringen i august 1978, at han efterfølgende i regeringsperioden anglede så meget efter LO's og Thomas Niensens accept, at han ikke turde udfordre dem politisk. I dette reparationsarbejde over for LO var Auken nyttig for statsministeren, hvilket jeg eksemplificerer med henvisning til overenskomstslaget i 1979. Her havde Anker Jørgensen fire hovedprioriteringer: Nye overenskomster måtte i lyset af de økonomiske udfordringer ikke blive for dyre, det måtte ikke komme til storkonflikt, SV-regeringen måtte ikke bryde sammen undervejs, og statsministerens og regeringens forhold til LO måtte ikke forværres. Bortset fra muligvis første punkt kom statsministeren igennem med disse prioriteringer – i hvert fald på den korte bane. Og der er absolut ingen tvivl om, at Anker Jørgensen følte, at Svend Auken havde spillet en nøglerolle i den sammenhæng.

Jeg citerer i bogen Anker Jørgensens udelte ros til Auken på gruppemødet 20. marts 1979: „Svend Auken havde arbejdet dag og nat. Han var fantasifuld, pragtfuld og meget nyttig“ (S-gruppeprotokol 20.3.1979). Ritt Bjerregaard fastslår i sin kommentar, at jeg hænger hele min tolkning på dette citat, hvilket igen er helt i skoven. Citatet er slutpunktet på en lang analyse med inddragelse af et stort og varieret kildemateriale. MEN udtalelsen som refereret er meget prægnant. Anker Jørgensen var ikke en „rose-leder“, der var god til at anerkende sine ministres arbejde, snarere tværtimod. Men her sker det og med fynd og klem på en måde, jeg aldrig ellers har set ham gøre det. Som det hedder i bogen. „Sådan talte en taknemmelig og lettet statsminister, der lige havde landet en overenskomstløsning uden at lægge sig ud med LO og uden at skulle gå til dronningen med en afskedsanmodning“ (DDM 5(1), s. 371).

Det, der undrer ved Bjerregaards kritik i relation til analysen af Aukens rolle, er i hovedsagen to ting: For det første, at hun ikke har

blik for, at det her ikke så meget handler om, hvorvidt Auken „i objektiv forstand“ havde modarbejdet SV – for det kan man jo godt konstruere et argument om. Det handlede om, hvorvidt Anker Jørgensen anså Auken for at have været konstruktiv og nyttig og have spillet statsministerens spil, og det tyder alt på, at han følte. For det andet er der en overraskende tendens i S-erindringslitteraturen til helt at undlade at overveje, i hvilket omfang det muligvis var Anker Jørgensen, der brugte Auken til sine formål. For det gjorde han, og når det kunne lykkes, hang det sammen med, at Auken og Anker langt hen ad vejen kom til at trække på samme politiske hammel. Auken ville gerne af med SV, men uden at lægge sig ud med statsministeren. Anker Jørgensen lagde ikke op til et sammenbrud for SV, men gav reelt LO hånds- og halsret over regeringens eksistens. I praksis ledte begge tilgange til samme resultat, nemlig et sammenbrud for SV, hvilket da også kom efter kun godt et år i regering sammen. Tolkningen er desværre kompleks og ikke velegnet til hurtig udpegning af syndebukke.

At dele sig efter anskuelser

Mere overordnet påpeger Ritt Bjerregaard, at politik handler om at dele sig efter anskuelser, men med den kritiske tilføjelse, at det har *Anker Jørgensens tid* ikke blik for. Det sidste synes jeg er forkert, men jeg er åben for at diskutere, om det fylder nok i bogen, for der er en reel fare for, at et værk som *De Danske Ministerier* kommer til at blive for proces- og magthierarkistytret i sin tilgang og med for megen vægtning af „den nødvendige politik“ og for lidt prioritering af ideologi- og holdningselementet. Jeg kan kun sige, at det er et dyr, jeg og min projektkollega, Niels Wium Olesen, har set i øjnene, men om vi har ramt den rigtige balance, kan selvfølgelig diskuteres.¹ Jeg vil dog pege på, at bogen indledningsvis, bl.a. i sin karakteristik af de forskellige grupper, generationer og kaffeklubber i Socialdemokratiet, bringer dette element ind, ligesom den gør det i relation til Anker Jørgensens kamp mod Glistrup, i forhold til 1977-principprogrammet og i forhold til hele diskussionen af ØD-projektet for nu at fremhæve nogle af de mere markante indslag, i tillæg altså til de områder, Ritt Bjerregaard selv fremhæver, nemlig norm- og holdningssammenstødet om kultur- og undervisningspolitikken 1973-74 (fri abort, DR, Christiania, Thorsen-film, folkeskolelov, RUC m.m.). Endelig kunne man jo fristes til at returnere Bjerregaards anklage om, at jeg er for naiv i min tilgang til politik, ved at påpege, at man i hendes indlæg helt savner anerkendelse af, at personlig magtkamp og rivalisering spiller en betydelig rol-

¹ *De Danske Ministerier* 5(2): „Poul Schlüters tid 1982-1993“ med Niels Wium Olesen som hovedforfatter udkommer i efteråret 2018.

le i politik. Jeg finder det således særdeles klogt og relevant at søge at koble den politiske anskuelsesdimension med en analytisk tilgang, der også tager højde for betydningen af personlige ambitioner, foruden institutionskampe (mellem de politiske og udenrigsøkonomiske afdelinger i UM eksempelvis) og partimagtkampe (mellem f.eks. V og K).

Græsrodder og kvinder

Det ligger ligeledes i Ritt Bjerregaards kritik, at *Anker Jørgensens tid* ikke i tilstrækkelig grad vægter betydningen af de nye græsrodsbevægelser i almindelighed og kvindebevægelsen i særdeleshed. Igen er det et relevant perspektiv at diskutere, fordi disse nye strømninger afgjort var vigtige for 1970'ernes politik. Der er bestemt også en fare for, at netop sådanne strømninger ikke kommer til deres ret i en tilgang, hvor det styrende politiske blik og perspektiv går fra de siddende regeringer og ud til den parlamentariske proces, men også til den offentlige opinion og til græsrodspolitikken – og naturligvis tilbage igen i det omfang, det påvirker regeringspolitikken. Og det gjorde det, og det viser bogen også på flere områder, f.eks. på miljøområdet, ikke mindst på atomkraftområdet, i det lille afsnit om burhøns, vedrørende tidens stærke studentaktivisme og relateret til Erhard Jakobsens Aktive Lyttere og Seere. Betydningen af den offentlige opinion negligeres bestemt heller ikke, og jeg vil endda gå så langt som til at sige, at bogen faktisk præsenterer en original tolkning af den offentlige opinions betydning for slaget om Nordsøolien.

Kvinde- og kønsaspektet kunne rimeligvis adresseres anderledes og mere udfoldet, end det sker i bogen. Men igen er det jo ikke sådan, at spørgsmålet og betydningen af det ikke tematiseres og behandles. Med det perspektiv, der er bogens, har det imidlertid ikke været opgaven at skrive kvindebevægelsens historie i 1970'erne. Det anvendte kriterium har været, om spørgsmålet havde betydning og indflydelse på regeringspolitikken. Og det viser bogen, at det indimellem havde. Bogen demonstrerer således, hvordan regeringerne i stigende grad blev nødt til at forholde sig til spørgsmålet om mere ligelig politisk repræsentation og lige rettigheder mellem mænd og kvinder, bl.a. gennem oprettelsen af Ligestillingsrådet, gennem EF-rettens betydning for ligestønsproblemet, gennem afholdelsen af den store kvindeudviklingspolitiske FN-konference i København i 1980 og gennem det faktum, at Anker Jørgensen i stigende grad følte sig kaldet til at overveje spørgsmålet om kvinderepræsentation i sine regeringer. Men det er også bogens konklusion, som det kommer til udtryk på s. 537, at nok var 1970'erne et årti, hvor ligestillingen og -stillingen for alvor blev italesat, men også et årti, hvor talen samtidig kun i begrænset omfang blev taget på ordet.

Erindringens styrke – og svaghed

Ritt Bjerregaard har gennem sit virke et intimt og stort kendskab til regeringsledelse og parlamentarisk politik, og hun fremhæver på den baggrund, at vi godt kunne have gennemført flere interviews i forbindelse med udarbejdelsen af bogen, end vi har gjort, bl.a. med hende selv. For historikere har det imidlertid længe været en basal indsigt, at historiske øjenvidner har en tendens til at lade deres selvoplevede historie farve af, hvad der siden er sagt og skrevet om begivenheden – det gælder ikke mindst, når vi taler om politiske øjenvidner, der har haft 40-45 år til „at få styr på“ deres erindring. I vores arbejde har vi derfor prioriteret at indsamle og bearbejde et stort, righoldigt og kvalificeret *samtidigt* kildemateriale. Det har gjort vores behov for interviews mindre presserende. Når det er sagt, havde vi da konkrete planer om yderligere interviews, bl.a. med Ritt Bjerregaard, men hendes egen sygdom kom i vejen, og vi fik ikke samlet op på sagen, da vi i opløbet til deadline fik melding om, at hun heldigvis var frisk igen. På samme måde nåede vi ikke at gennemføre et planlagt interview med Henning Christophersen inden hans pludselige død.

En del af Bjerregaards kritikpunkter diskuteret ovenfor har givetvis rod i øjenvidnets oplevelse af, at fortiden var anderledes, end den beskrives og tolkes af historikeren. Det er fair nok og hverken første eller sidste gang, det sker. Det kan ovenikøbet føre god historiedebat med sig, som historikeren naturligvis skal være åben for at indgå i, men samtidig med ret og pligt til at fastholde en kritisk distance til øjenvidnets personlige perspektiv og mulige erindringsforskydninger.